

Електронне середовище бібліотечної галузі: нові ресурси та можливості

У роботі секції «Електронне середовище бібліотечної галузі: нові ресурси та можливості» взяли участь представники науково-дослідних установ, вищих навчальних закладів, універсальних та галузевих бібліотек різних систем і відомств, а також фахівці інформаційної галузі комерційних підприємств.

Мета секційного засідання – обмінятися думками з комплексу актуальних питань, пов'язаних з розбудовою глобального цифрового бібліотечно-інформаційного середовища як невід'ємного інфраструктурного компонента суспільства знань. У своїх виступах учасники зібрання торкалися різних аспектів цієї складної і багатогранної теми, зокрема, питань впровадження нових апаратних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій, шляхів нарощення електронної ресурсної бази бібліотек, інтенсифікації інтеграційних процесів у глобальному електронному інформаційному середовищі, особливостей взаємодії бібліотек з іншими суб'єктами науково-дослідного та освітнього процесу.

Секційне засідання відкрила спільна доповідь кер. Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ, канд. техн. наук **Л. Й. Костенка** і заст. генерального директора НБУВ, канд. екон. наук **А. О. Чекмарьова** («Інформаційно-комунікаційні технології в НБУВ»). Доповідачі розкрили багаторічний досвід НБУВ з впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та накопичення ресурсної бази бібліотечного веб-середовища. Констатувалося, що станом на 2010 р. комп'ютерний парк найбільшої книгозбірні держави нараховує понад 700 одиниць персональних комп'ютерів. Бібліотека має потужну апаратну інфраструктуру

цифрування та довготривалого зберігання електронних інформаційних ресурсів (зокрема, книжкові сканери ATIZ Book Drive DIY та оптичні накопичувачі Plasmon UDO). Цифрова телекомунікаційна інфраструктура НБУВ включає два виділені оптоволоконні Інтернет-канали та резервний цифровий радіоканал. Бібліотека підтримує Опорний вузол Київського сегмента телекомунікаційної інфраструктури НАН України. Електронний фонд НБУВ має багаторівневу та багатокomпонентну структуру. Інформаційні ресурси Бібліотеки за типом доступу розподілені в межах трьох комплексів: ресурси вільного доступу, фонд Інтранет-середовища та передплатені веб-ресурси. Базовою частиною фонду вільного доступу НБУВ є національний депозитарій «Наукова періодика України». Доповідачі наголосили, що сьогодні цей депозитарій входить до числа найбільших у світі наукових зібрань відкритого доступу, він містить 250 тис. електронних копій статей з 1,3 тис. наукових фахових видань України (журналів та збірників). Важливою частиною фонду відкритого доступу є електронна бібліотека авторефератів дисертацій, де розміщено 50 тис. повних текстів документів, одержаних з ВАК України. Крім того, НБУВ реалізує масштабний проект переведення в електронну форму історико-культурних фондів України з подальшим записом страхових цифрових копій високої якості на носії довготермінового зберігання та створенням веб-колекції вільного доступу мініатюр оцифрованих документних пам'яток. Фонд реферативних ресурсів вільного доступу сформований у загальнодержавну базу даних «Україніка наукова», до наповнення якої залучені провідні універсальні

та галузеві науково-інформаційні центри України. Інtranет-середовище НБУВ є універсальним (у видовому та тематичному аспектах) архівом з обсягом 700 тис. науково-інформаційних та суспільно значущих ресурсів Інтернету. Розподілені віддалені електронні фонди НБУВ становлять передплачені повнотекстові та реферативні бази даних провідних світових постачальників науково-інформаційних ресурсів. Фахівці Бібліотеки протягом багатьох років фіксують тенденцію послідовного експонентного зростання відвідуваності веб-порталу та окремих його складових. Якщо у 2004 р. середня щодобова кількість відвідувачів сайту НБУВ становила 2,3 тис., то у 2010 р. – 40 тис. Показники середньої щодобової видачі в депозитарії «Наукова періодика України» у 2010 р. коливалися у діапазоні 120–250 тис. файлів. За результатами моніторингу було виявлено, що упродовж п'яти років дії проекту онлайн-оцінки передплати користувачами Бібліотеки та вченими установ НАН України одержано понад два мільйони повних текстів статей. На завершення вчені виокремили три найбільш перспективні напрями розвитку інформаційних технологій у НБУВ: упровадження інноваційних засобів прикладного наукознавства та вебметричний моніторинг використання фондів електронних ресурсів; розвиток когнітивних технологій інтелектуалізації електронного середовища Бібліотеки для покращення сприйняття користувачем інформації; створення на технологічних потужностях НБУВ комплексного середовища корпоративної каталогізації.

У спільному виступі заст. директора Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» **В. М. Волинець** і директора Наукової бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, канд. пед. наук **Л. В. Савенкової** порушувалися питання використання некомерційних наукометричних баз даних для оцінки результатів наукової діяльності ВНЗ та місця і ролі у цьому процесі бібліотек. Було проаналізовано проект SCImago Journal & Country Rank. Суть даного проекту полягає у публікації науково-аналітичних звітів по журналах і країнах на основі використання наукометричних даних Scopus. Ще одним некомерційним інструментом кількісної оцінки результатів наукової діяльності була названа платформа Eigenfactor.org. Метою цієї ініціативи є розроблення методів виявлення інформації про відносну «впливовість» журналів (використовуються дані бази журналів Thomson Reuters), про основні моделі зв'язків між різними дисциплінами, а також побудова на цій основі глобальної «карти науки». Важливими для сфери наукометрії називалися напрацювання корпорації Google. Учасники секційного засідання були поінформовані про механізми реалізації алгоритму розрахунку авторитетності веб-сторінок Google PageRank. Даний алгоритм дає змогу вираховувати індекси у діапазоні значень від 0 до 10, що визначають відносну авторитетність веб-сторінок або інших наборів об'єктів, пов'язаних між собою взаємними посиланнями. Аналізувалася глобальна пошукова платформа Google Scholar, зокрема її апарат підрахунку наукової цитованості. Ця система, як відомо, спеціалізується на індексації наукових публікацій (статей, монографій, препринтів тощо), причому до індексу Google Scholar потрапляють не

лише онлайн-ві, але й друковані науково-інформаційні продукти. Був розглянутий також Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), реалізований на базі наукової електронної бібліотеки eLIBRARY.RU. Дана платформа індексує зміст 1500–2000 наукових журналів з хронологією архівів до 2005 р. Наукометричний апарат платформи включає інструментарій для підрахунку імпаکت-факторів журналів, індексів цитування вчених та організацій. Присутні були ознайомлені з доробком НБУВ щодо впровадження засобів кількісної оцінки наукового потенціалу (зокрема, інформетричного апарату загальнодержавного депозитарію «Наукова періодика України») та проведення наукометричних досліджень (дані моніторингу наукових здобутків, доробку установ і вчених України з використанням бази даних Scopus). Доповідачі відзначили перспективність наукометричної діяльності для бібліотек ВНЗ та навели конкретні приклади проведення такої роботи академічними бібліотеками світу (зокрема, сусідів України – Росії і Польщі). В рамках аналізу наявного наукометричного інструментарію були виявлені недоліки некомерційних продуктів та ініціатив. Серед цих недоліків називалися проблеми з транслітерацією кирилиці, обмеженість представництва української наукової періодики в існуючих базах, недостатність глибини їх хронологічного охоплення (лише з 1995–1996 рр.), необхідність «ручних» розрахунків індексів цитування, зорієнтованість світової наукової спільноти на використання «традиційних» наукометричних інструментів (Web of Science та Scopus). Разом з тим В. М. Волинець і Л. В. Савенкова зробили висновок про доцільність використання бібліотеками поряд з комерційними і «вільних» наукометричних баз даних, зокрема, для оцінки стану та перспектив певного наукового напрямку, для проведення тренінгів серед бібліотечних та наукових працівників, для оптимізації управління бібліотечним фондом.

Наук. співробітник НБУВ **Т. В. Симоненко** у своїй доповіді розкрила перспективи розвитку загальнодержавного депозитарію електронних копій наукової періодики України. Було розглянуто нормативно-правові засади створення даного зібрання, наведено інформаційно-технологічні аспекти формування й використання його документних ресурсів, охарактеризовано базову архітектуру, пошуковий та навігаційний інструментарій платформи. Доповідачка констатувала, що депозитарій «Наукова періодика України» – це інтегроване на єдиній технологічній платформі зібрання журналів та збірників наукових праць, яке станом на 1 жовтня 2010 р. містить 1351 назву наукових фахових видань України. Ноголошувалося, що проект має загальнодержавне значення, основні засади його реалізації регулюються низкою законів та галузевих нормативних актів. Структура депозитарію передбачає багатокомпонентність його змісту. Крім повних текстів статей, у депозитарії публікуються загальні дані про наукові видання (інформація про засновників та склади редколегій, електронні копії свідочств про державну реєстрацію тощо). Т. В. Симоненко солідаризувалася з попередніми доповідачами щодо перспективності запровадження у депозитарії спеціалізованого наукометричного інструментарію та подальшого розвитку когнітивних засад розбудови його навігаційного апарату. Разом з тим, вона вказала на

доцільність використання, наявної у НБУВ, інфраструктури довготривалого зберігання електронних інформаційних ресурсів (зокрема оптичних накопичувачів Plasmon UDO) для створення страхових копій змісту депозитарію.

Представники ЦБС Оболонського району м. Києва (директор **Н. В. Людвік** та головний інженер **О. А. Білостоцький**) виступили з доповіддю-презентацією «Підвищення ефективності бібліотечного веб-порталу засобами інтерактивних наповнення». Вони торкнулися типології інтерактивних веб-засобів, їх значення як важливого елементу бібліотечного середовища. Навели відомості про мультимедійні веб-компоненти та засоби зворотного зв'язку, запроваджені ЦБС Оболонського району м. Києва. Проаналізували відвідуваність інтерактивних проєктів Бібліотеки, виявили залежність між рівнем насичення веб-сторінок інтерактивно-мультимедійною складовою та динамікою зростання активності користувачів. Констатували наявність позитивного тренду відвідуваності мультимедійних ресурсів, що публікуються ЦБС Оболонського району м. Києва.

Заступники директора Наукової бібліотеки Національного університету біоресурсів і природокористування України, канд. с-г. наук **Т. С. Кішак** і канд. техн. наук **О. М. Ткаченко** у своїй доповіді поділилися досвідом розбудови електронного бібліотечного середовища та забезпечення умов ефективного використання його ресурсної бази. Наголошувалося, що цифрові ресурси Бібліотеки є невід'ємним інтегральним компонентом загального електронного науково-інформаційного середовища вишу. Останнє поєднує гетерогенні комплекси внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів Університету. Номенклатура внутрішніх ресурсів включає спектр довідкових, бібліографічних та повнотекстових баз даних, бібліотек, енциклопедій та інших документних колекцій, оформлених у окремі веб-сайти або їх самостійні складові частини. Основою комплексу зовнішніх електронних ресурсів Університету є науково-інформаційні портали AGORA та URAN. Для забезпечення можливостей ефективного використання вказаних ресурсів у Бібліотеці створено спеціалізований зал електронних ресурсів. Учасники секційного засідання були ознайомлені з результатами багатоаспектного моніторингу показників користування послугами цього залу за 2009–2010 рр.

Наук. співробітник НБУВ, канд. техн. наук **Ю. В. Яковлева** запропонувала увазі присутніх доповідь «Еuropeana – Цифрова бібліотека, музей та архів Європи». Наголошувалося, що Europeana – це відкритий Інтернет-архів текстової, фото-, аудіо- та відеоінформації. Даний проєкт був започаткований Європейською комісією у 2005 р. з метою сприяння розвитку інформаційного суспільства та створення нових робочих місць у медіа-індустрії. Тактичне завдання проєкту – об'єднання існуючих цифрових бібліотек Європи в єдину систему з уніфікованим інтерфейсом. У 2010 р. була запущена перша його версія – прототип платформи Europeana. Сьогодні учасниками проєкту є більше 70 бібліотек, архівів та університетів Європи. Доповідачкою розглядалися організаційно-методичні та технологічні аспекти функціонування Europeana. Особлива увага приділялася порівняльному аналізу двох ініціатив

технологічної інтеграції ресурсів європейських бібліотек – The European Library та Europeana. Яковлева наголосила на неприпустимості отождолення цих двох проєктів, адже The European Library – це сервіс, що пропонує доступ до каталогів національних бібліотек Європи, а Europeana – об'єднує самі цифрові ресурси та передбачає співпрацю більш широкого спектру інформаційних установ.

Про створення базису електронних інформаційних ресурсів науково-бібліографічного відділу Національної історичної бібліотеки України йшлося у виступі голов. бібліографа Національної історичної бібліотеки України **Т. А. Приліпко**. Доповідачка виокремила основні віхи інноваційної діяльності науково-бібліографічного відділу Бібліотеки, наголосила, що відправною точкою впровадження новітніх технологій став 1996 р. За цей час вдалося вирішити кілька важливих проблем, пов'язаних зі створенням електронної науково-бібліографічної продукції. Зокрема, створено низку бібліографічних баз даних та електронних покажчиків. З 2009 р. запрацювала система автоматизації бібліотек ІРБІС. Все це дало змогу оптимізувати процеси створення науково-бібліографічної продукції та підвищити загальний рівень задоволення потреб користувачів.

Цілий блок доповідей представили співробітники Інституту проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України. Так, авторський колектив ІПРІ у складі ст. наук. співробітника, канд. техн. наук **О. М. Буточкова**, старш. наук. співробітника, канд. техн. наук **Є. М. Науменка**, наук. співробітника **Б. О. Березіна** оприлюднив доповідь «Методи вибору технічних рішень для систем довготривалого зберігання інформації», в якій повідомлялося, що темпи зростання обсягів даних оцінюються сьогодні експертами у 50 % щорічного приросту і до 2011 р. загальний їх обсяг становитиме 1800 екзобайт. Вчені представили типологію технічних рішень для систем зберігання інформації за ознаками видів носіїв, видів архітектури та операційних систем, запропонували методіку формування варіанта реалізації системи на передпроектних стадіях, в основу якої була покладена модель цільового прогнозування В. М. Глушкова та евристики цілей і засобів. Кожний із запропонованих компонентів методіки розглядався окремо. Були також розкриті методологічні засади побудови програмно-апаратних платформ.

Наук. співробітники ІПРІ **І. В. Петров**, **О. В. Гайдамакін** і мол. наук. співробітник ІПРІ **Д. Е. Олійник** присвятили свою доповідь розробленню веб-порталу культурного надбання із фоноархівів України. Доповідачі інформували присутніх про результати спільного проєкту НБУВ та ІПРІ щодо переведення у електронну форму та подальшого поширення у цифровому вигляді унікальної колекції фонозаписів єврейського музичного фольклору (1912–1948 рр.), що складається з 1017 фоноваликів Едісона. З метою належного представлення цього культурного надбання у світовому інформаційному просторі поставило завдання створення адекватного веб-ресурсу. По-суті, йшлося про розбудову комплексного веб-порталу для культурного надбання фоноархівів України. Для реалізації функцій управління веб-порталом розробниками була обрана система менеджменту контенту (CMS) з

відкритим вихідним кодом ТУРОЗ. Констатувалося, що дана система зарекомендувала себе у 40 тис. існуючих веб-сайтів, у т. ч. у проєктах потужних інформаційних корпорацій. Було розглянуто функціональність пакету ТУРОЗ в аспекті потреб і завдань веб-порталу культурного надбання. Доповідачі повідомили, що наразі відбувається підготовка до запуску системи з аутентифікацією користувачів, реалізується пошуковий апарат веб-порталу, триває оптимізація інтерфейса порталу до потреб користувачів мобільних пристроїв, уніфікація метаданих та написання додаткових модулів ТУРОЗ, а також розроблення апарату моніторингу показників відвідуваності проєкту.

Пров. інженер ППРІ **С. Е. Кириленко**, мол. наук. співробітник ППРІ **С. В. Добровська** виступили з доповіддю «Розвиток технологій представлення інформації в реферативній базі даних «Україніка наукова», в якій йшлося про засади функціонування бази даних «Україніка наукова», принципи та технологію представлення інформації в ній. Доповідачі окреслили перспективи розвитку і вдосконалення технологічних аспектів формування та використання даного ресурсу, обґрунтували можливості підвищення ефективності даного проєкту шляхом модернізації його програмно-технологічної платформи. На завершення було представлено результати аналізу доцільності переведення проєкту на платформу системи автоматизації бібліотек ІРБІС, визначено проблемні аспекти та перспективи даного переходу.

Президент Асоціації користувачів системи ІРБІС в Україні **Л. З. Рудзький** звернув увагу учасників секційного засідання на можливості підвищення ефективності використання онлайн-каталогів бібліотек засобами оптимізації користувацького інтерфейса. Наголошувалося, що бібліотечні фахівці мають серйозно працювати над цим аспектом системної оптимізації, адже ергономіка електронного бібліотечного середовища істотно впливає на ступінь ефективності взаємодії користувачів з ресурсами бібліотеки. Доповідач зупинився на інструментарії налаштування користувацького інтерфейса програмно-технологічної платформи Web-ІРБІС. На прикладах онлайн-каталогів бібліотек України розкрив можливості застосування даного інструментарію для побудови користувацького середовища, оптимального з точки зору потреб читачької аудиторії конкретної бібліотеки.

Пров. інженер Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України **Г. М. Кисіль**, директор ТОВ «АБЕ Маркетинг» **І. В. Несміянова** презентували наукові видання з питань теорії та історії сучасного мистецтва на сайті Інституту. У своєму виступі фахівці показали значущість Інституту як комплексної науково-дослідної установи з питань сучасного мистецтва та центру впровадження нових мистецьких технологій і практик. Присутні мали змогу ознайомитися зі структурою веб-сайта установи, зокрема, з ресурсами онлайн-читального залу Інституту проблем сучасного мистецтва. Зал – це електронне зібрання індивідуальних і колективних монографій співробітників, а також серіальних видань Інституту. Крім забезпечення вільного доступу до електронних версій видань, установа також готова за запитом безкоштовно надавати власні друківані наукові видання до фондів

бібліотек вищих навчальних закладів та закладів культури.

Різні аспекти впровадження та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і новітніх апаратно-програмних засобів у бібліотеках розкрили у своїх виступах та повідомленнях **І. П. Гах**, **Н. В. Гринь**, **О. І. Жабін**, **С. М. Протченко**, **О. Й. Соболевський** та ін. Питанням розвитку ресурсної бази електронного бібліотечного середовища присвятили свої виступи **О. А. Азарова**, **А. Л. Блажкевич**, **С. С. Гарагуля**, **С. М. Головаха**, **Н. Й. Дзюба**, **А. О. Жабін**, **Н. Я. Зайченко**, **В. О. Копаньва**, **Н. В. Лахтаріна**, **Н. Ф. Самохіна**, **О. Г. Сандул**, **А. В. Струнгар**, **І. О. Шулга**, **Л. С. Якимчук**. Проблеми інтеграції локальних бібліотечних середовищ та глобалізації науково-інформаційної діяльності порушувалися **Ю. В. Ейсмонт**, **Є. О. Копаньвою**, **А. В. Кузнецовим**.

Загалом, робота секції була плідною. Учасники засідання висловили цілу низку думок щодо шляхів і засобів подальшого вдосконалення бібліотечної практики та мінімізації наявних проблемних аспектів поступу глобального електронного бібліотечного середовища. Обговоривши проєкт Рекомендацій міжнародної наукової конференції та ухваливши його в цілому, учасники секційного засідання відзначили таке:

- прийняття Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» відкриває перед установами серйозні перспективи щодо формування єдиного бібліотечно-інформаційного середовища держави;
- посилення потребують дослідження різних сфер вітчизняної бібліотечної науки та освіти на основі міждисциплінарних підходів; нагальним є також забезпечення більш тісного зв'язку бібліотечної теорії з практикою;
- бібліотеки України виробили серйозний електронний інформаційний ресурс, однак його розпорощеність не дає змоги повною мірою розкрити потенціал цієї сфери; назріло питання інтеграції існуючої ресурсної бази у Національну електронну бібліотеку освітніх, наукових, архівних та музейних ресурсів;
- додаткової координації потребує діяльність бібліотек щодо переведення фондів у електронну форму; доцільним вбачається створення на базі найбільших фондоутримувачів держави центрів, здатних у промислових обсягах вести роботи з оцифрування ресурсів, надавати науково-методичну та консультаційну допомогу;
- до числа першочергових завдань розвитку бібліотечної, архівної та музейної сфер належить розроблення концепції та створення загальнодержавного веб-середовища корпоративної каталогізації;
- участь бібліотек та інформаційних центрів України у міжнародних корпоративних проєктах є недостатньою, вона не відповідає наявному потенціалу галузі та інтересам національної інформаційної політики.

Анатолій Чекмарьов,
заст. ген. директора НБУВ,
канд. екон. наук
Денис Соловяненко,
наук. співробітник НБУВ,
канд. іст. наук